

'Extremisten zijn niet a priori irrationeel'

Rik Peels pleit voor het serieus nemen van de 'gesitueerde kennis' van complotdenkers en radicalen.

Door onze redacteur
Sjoerd de Jong

Wappies, reli-gekies, complotgekkies - scheldwoorden zat voor wie gelooft dat corona bedacht is

door Bill Gates, dat God wil dat we cartoonisten vermoorden, dat de Mossad '9/11' organiseerde of dat Mark Rutte een buitenaards reptiel is. Maar waarom geloven mensen zulke uitzinnigheden - zijn ze gestoord of op zijn minst irrationeel?

Nee, zeggen wetenschappers die ervoor pleiten complotdenkers, extremisten en andere geradicaliseerde burgers 'serieus te nemen', te 'luisteren' en hen niet weg te zetten als morele idioten of cognitieve kleuters. In plaats daarvan moeten we op zoek naar achterliggende motieven van mensen die neigen extreme ideeën te geloven. Zoals het gevoel sociaal niet gezien te worden of niet mee te tellen.

Dat zoeken kan met hulp van begrippen als *epistemic injustice*, waarmee filosoof Miranda Fricker het negeren typeert van andermans opvattingen of ervaringen als minderwaardig. Of het 'agonistische' pluralisme van Chantal Mouffe, het idee dat democratie altijd omstreden is en dat niet één politieke visie andere moet wegdrukken als irrationeel.

Bij die rij methodische apologeten voegt zich theoloog en filosoof Rik Peels. In zijn oratie *De extremist en de wetenschapper* brak hij vrijdag aan de Vrije Universiteit Amsterdam een lans voor een nieuw paradigma in radicaliseringsonderzoek. Extremisten zijn niet gek, aldus Peels. Uitzonderingen daargelaten, zijn ze doorgaans normale mensen. Een genuanceerdere opvatting van rationaliteit, met bijdragen van filosofen en theologen, zou dat duidelijk moeten maken. Zijn oratie hoort in een internationaal onderzoeksproject dat hij leidt, *Extreme beliefs*, dat moet uitmonden in een zevental academische boeken.

U bent op de bandwagon van het radicaliseringsonderzoek gesprongen, om het oneerbiedig te zeggen.

„Zeker, maar wij doen ook echt iets anders. Er wordt veel onderzoek gedaan naar radicalisering en complotdenken, maar theologie en filosofie zijn daarin tot nu toe vrijwel afwezig. Terwijl ik denk dat ze een belangrijke bijdrage kunnen leveren. Niet door met een zoveelste verklaring voor het verschijnsel te komen, maar door begrippen aan te dragen die tot nieuwe invalshoeken en andere vragen leiden.”

Wat levert dat op?

„Allereerst een meer gelaagd idee van de rationaliteit van de extremist. In de wetenschap leeft al langer de overtuiging dat je extremisten niet moet pathologiseren, het zijn in het algemeen geen zieke mensen. Maar betekent dat dan ook dat ze rationeel zijn? Ik bekijk dat vanuit de theorie van 'niet-ideale epistemologie' van filosofen als Robin McKenna. Een 'ideale waarnemer' beschikt over alle bewijzen. Maar als je rekening houdt met de beperkte toegang die veel mensen hebben tot kennis, de denk-

stijlen die ze hanteren, de dynamiek van groepen waarin ze zich bewegen, dan ga je begrijpen dat ze binnen hun manier van kijken en denken rationeel zijn. Dat kan licht werpen op het interne leven van de extremist.”

Hoe voorkom je dan dat je als onderzoeker vervalt in relativisme, het idee dat elk 'narratief' even goed of waardevol is?

„Waarheid hoeft dan niet relatief te worden. Menselijke overtuigingen kunnen een subjectieve rationaliteit hebben zonder dat ze objectief rationeel zijn. In de Middeleeuwen geloofden mensen dat de zon om de

CV

Analytische theoloog

Rik Peels (1983) is hoogleeraar filosofie en theologie

aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij is gespecialiseerd in kennisleer en ethiek. Met collega-theoloog Stefan Paas publiceerde hij eerder het boek *God bewijzen* (2013). *De extremist en de wetenschapper. Hoe we radicalisering beter kunnen begrijpen* is vrijdag verschenen bij uitgeverij Balans.

aarde draaide. In hun wereldbeeld was dat rationeel, ze hadden nog geen toegang tot bewijs voor het tegendeel. We moeten kennisleer, wat we menen te weten en hoe, gescheiden houden van ontologie, hoe de werkelijkheid in elkaar zit.”

Maar frappant aan complotdenken is toch juist dat mensen erin blijven geloven tegen alle bewijzen in. Is onredelijke twijfel nog rationeel?

„Je hebt altijd aanjagers die beter weten maar zulke theorieën om bijvoorbeeld politieke redenen propageren. Maar een groot deel van de mensen die erin meegaan zal er oprecht van

overtuigd zijn, door hun situatie in het leven of ervaringen met de overheid. Het is geen kennis maar kan wel subjectief rationeel zijn. Mensen zijn betekenisverlenende wezens, ze zoeken de zin van iets, patronen, op basis van bronnen die hen in hun situatie aanspreken.”

Dat is een psychologisch gegeven, maakt dat de uitkomst ook rationeel? Uw collega Quassim Cassam noemt complottheorieën 'niet alleen onjuist maar ook intellectueel schadelijk'.

„Dan heb je het over hardcore-complotdenken, met een hoofdletter. QAnon, of David Icke met zijn reptielen. Dat is zowel epistemisch als moreel schadelijk, die visie deel ik. Maar mijn onderzoek naar extreme en radicalisering is veel breder. Je kunt allerlei typen onderscheiden - er komen ook steeds nieuwe bij, zie corona - die elkaar overlappen maar niet identiek zijn. Bovendien heb je ook mensen die *on the fence* zitten. Dat zijn degenen die twijfelen, die het gevoel hebben: 'er zit misschien wel iets in'. Of die gefrustreerd zijn dat een visie die hen aanspreekt geen kans krijgt of bij voorbaat wordt weggezet als onbespreekbaar.”

Maar dat kan toch terecht zijn, zoals u zelf ook schrijft over holocaustontkenners?

„Wetenschappers moeten ook spreken met mensen die dat geloven, maar dat kan inderdaad niet met een open mind. Wel met de vraag: waarom geloof je dat, hoe kom je daarbij? We hebben de neiging van geradicaliseerde mensen een stereotype te maken: pathologisch, immoreel, irrationeel. Ik probeer te laten zien dat het complexer is en van persoon tot persoon kan verschillen. Je moet daar oog voor houden, wetenschappelijk maar ook omdat je anders het risico loopt deze mensen categorisch weg te zetten. Dat is slecht voor de samenleving. Plak hen niet bij voorbaat het etiket 'irrationeel' op.”

Is het doel ook om te helpen bij deradicaliseren?

„Zeker, maar deradicalisering is geen spiegelbeeld van radicalisering. Je kunt mensen wel andere narratieven aanbieden. Denk aan imams die met radicale moslimjongeren in gesprek gaan over de interpretatie van teksten. Je moet werken vanuit hun wereldbeeld. Religies zijn een bron van radicalisering, maar ze hebben ook middelen om die tegen te gaan.”

Bent u niet bang dat u extremisme respectabel maakt of zuurstof geeft?

„Nee. Je moet onderscheid blijven maken tussen wetenschappelijk onderzoek, en het publieke debat. Ik was gevraagd mee te doen aan een recente tv-documentaire over rechts-extremisme. Daar heb ik voor bedankt omdat ik vond dat er onvoldoende weerwoord in klonk. Dan word je een megafoon.”

Ook blijven tegenspreken dus.

„Absoluut. Niet op elk verjaardagsfeestje, dat is ook niet altijd verstandig, maar zeker in het publieke debat. Altijd blijven doen.”

Rik Peels: „Religies zijn een bron van radicalisering, maar ze hebben ook middelen om die tegen te gaan.”

FOTO ROGER CREMERS